

کتابخانه

فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران

دفتر نوزدهم

کاخ هُساب و باغها

بخش اول

مرکز اسناد و تحقیقات، انستیتو معماری و شهرسازی

مرکز اسناد و تحقیقات دانشکده معماری و شهرسازی

گنجنامه

فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران

دفتر نوزدهم

کاخ و باغها (بخش اول)

زیر نظر: کامبیز حاجی قاسمی

مدیر اجرایی: کیوان جورابچی

مدیر گروه تهیه و تنظیم نقشه‌ها: مهدی ممتحنی، مرضیه مهدی‌یار (تا اسفند ۱۳۸۰)؛ بتول ملااسدالله (تا تیر ۱۳۷۷)

گروه تهیه و تنظیم نقشه‌ها: مهدی ممتحنی، مهدی سقاءهراتی، محمدرضا انوری، داوود پورامینی، سیدمحمد مصطفوی، معصومه داعی‌زهاب، نسرين سريانی، فیروزه نعیمی، مریم نوری، محمد نیکخواه، آرمان یوسفی، راضیه خیراندیش، تهمینه شیخان، ندا رحیمی، شیدا اسحاقی، نگار رفیعیان

نویسنده متون: مریم‌دخت موسوی‌روضاتی

گروه متن: ندا مدرسی، هدیه نوربخش، محمد داورفرا، نوگل زربافیان، آرزو خلیلی، علیرضا ضرابی، حسین زرینی، آرش شهنواز

ویراستار متون فارسی: رضا توسلی، بهارک شیرین‌وند

گروه واژه‌نامه: کامبیز حاجی قاسمی، مهرداد قیومی‌بیدهندی، مریم‌دخت موسوی‌روضاتی، محمد پروری

نمونه‌خوانی: ندا مدرسی، بهارک شیرین‌وند

مترجم: کلود کرباسی

ویراستار متون انگلیسی: غزل نفیسه تابنده

گروه عکاسی: کیوان جورابچی، حسین فراهانی، بهنام قلیچ‌خانی، نوید مردوخ‌روحانی، خشایار نیرومند

گروه صفحه‌آرایی: مهروارز، نازنین شعبانی، نیلوفر حسینی‌درپشتی، مهشید کرمی، مهستی ابرکار

نقشه: جلیل رسولی

تصاویر: محمد داورفرا

اجرا: رانهای: هادی عادل‌خانی

هماهنگی انتشار و ناشر: چاپ: انتشارات روزنه

لیتوگراف: پارسیان

چاپ: ستار سبز

صحافی: افرنک

شمارگان: ۳۰۰۰

۱۳۹۴

همه حقوق برای انتشارات دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

کد ناشر: ۱۰۰۱۷۳۴

www.unipress.sbu.ac.ir

فروست: ۵۷۸

قیمت: ۸۰۰۰۰۰ ریال

حاجی قاسمی، کامبیز. ۱۳۳۰-

گنجنامه: فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران/ زیر نظر کامبیز حاجی قاسمی؛ تهیه و تنظیم نقشه‌ها بتول ملا اسدالله ... [و دیگران]؛ عکاسی کیوان جورابچی ... [و دیگران]؛ مترجم کلود کرباسی؛ تهران: دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، مرکز اسناد و تحقیقات، ۱۳۹۴.

۲۱ ج: مصور (رنگی)؛ (انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ ۵۷۸)

ص.ع. به انگلیسی: Ganjnameh; Cyclopedia of Iranian Islamic Architecture

شابک (مجموعه): ۹۷۸۹۶۴۴۵۷۲۸۴۵ شابک (ج. ۱۹): ۹۷۸۹۶۴۴۵۷۳۱۴۹

چاپ اول: ۱۳۹۴

مندرجات: دفتر اول: خانه‌های کاشان... دفتر دوم: مساجد اصفهان... دفتر سوم: بناهای مذهبی تهران... دفتر چهارم: خانه‌های اصفهان... دفتر پنجم: مدارس... دفتر ششم: مساجد... دفتر هفتم: مساجد جامع (بخش اول)... دفتر هشتم: مساجد جامع (بخش دوم)... دفتر نهم: بناهای بازار (بخش اول)... دفتر دهم: بناهای بازار (بخش دوم)... دفتر یازدهم: امامزاده‌ها و مقابر (بخش اول)... دفتر دوازدهم: امامزاده‌ها و مقابر (بخش دوم)... دفتر سیزدهم: امامزاده‌ها و مقابر (بخش سوم)... دفتر چهاردهم: خانه‌های یزد... دفتر هفدهم: کاروانسراها... دفتر هجدهم: حمام‌ها... دفتر نوزدهم: کاخ‌ها و باغ‌ها (بخش اول) - دفتر بیستم: کاخ‌ها و باغ‌ها (بخش دوم).

معماری اسلامی - ایران - نقشه‌ها.

معماری اسلامی - ایران - عکس‌ها.

الف. موسوی روضاتی، مریم‌دخت. ب. ملا اسدالله، بتول. ج. جورابچی، کیوان. د. کرباسی، کلود. ه. دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، مرکز اسناد و تحقیقات. و. عنوان.

NA ۱۳۹۴ ۸۳۲ ح ۱۴۸۰

۹۵۵/۷۲۰ ح ۱۳۹۴ گ ۱۷۳

فهرست

۶	دیباچه	
۹	تهیه کنندگان نقشه‌ها	
۹	عکاسان	
۹	تاریخ تهیه عکس‌ها و نقشه‌ها	
۱۰	شماره فضاها	
۱۰	کوتاه‌نوشت‌ها و نشانه‌ها	
۱۰	توضیحات	
۱۰	واژه‌نامه	
۱۴	فهرست منابع	
۱۷	موقعیت شهرهای آثار این دفتر در کشور	
۱۸	تالار اشرف	اصفهان
۲۴	تالار تیموری	
۳۲	عمارت عالی قاپو	
۴۸	عمارت‌های رکیب‌خانه و جبه‌خانه	
۶۰	کاخ چهلستون	
۷۸	کاخ هشت‌بهشت	
۹۴	باغ فردوس	تهران
۱۰۴	عمارت مسعودیه	
۱۲۶	کاخ احمدشاهی سعدآباد	
۱۳۲	کاخ احمدشاهی نیاوران	
۱۳۸	کاخ دارآباد	
۱۴۴	کاخ رضاشاهی سعدآباد	
۱۵۴	کاخ صاحبقرانیه	
۱۶۴	کاخ عشرت‌آباد	
۱۷۴	کاخ گلستان	
۱۹۶	کاخ گلستان؛ عمارت تخت مرمر و خلوتخانه کریم‌خانی	
۲۱۰	کاخ گلستان؛ عمارت‌های موزه، عاج و برلیان	
۲۳۴	کاخ گلستان؛ کاخ شمس‌العماره و کتابخانه سلطنتی	
۲۵۶	کاخ گلستان؛ عمارت بادگیر	
۲۶۸	کاخ گلستان؛ تالار الماس و عمارت چادرخانه	
۲۷۸	کاخ گلستان؛ کاخ ایض	

دیباچه

با آنکه معماری این سرزمین، تاریخی چند هزار ساله دارد، تلاش‌هایی که برای شناسایی و معرفی آثار آن صورت گرفته است سابقه‌چندانی ندارد. تنها از چند دهه پیش محققان و پژوهشگران به بازنگری این آثار هنری پرداخته و کوشیده‌اند گرد و غبار گذشت قرون را از این گوهرهای تابناک بردارند و تالو چشم نواز آنها را دوباره آشکار سازند.

علل و عوامل آن بی‌توجهی طولانی و نیز این التفات ناگهانی به آثار تاریخی معماری بحثی مفصل می‌طلبد که در حوصله این مختصر نمی‌گنجد. همین قدر باید اشاره کرد که آن بی‌توجهی در واقع محصول توجه کامل و این التفات نتیجه بی‌تلفاتی است؛ چه تا آن زمان که این آثار جزئی از زندگی مردم ما بود، لزومی به شناخت و معرفی آنها احساس نمی‌شد؛ اما آن‌گاه که بر اثر انقطاع فرهنگی رشته‌های اصالت دیرین گسسته شد و نشانه‌های بی‌ریشگی در همه چیز ظاهر گشت، تمایل به بازگشت به خود و یافتن هویت خودی نیز فزونی گرفت؛ و به این ترتیب، آثار معماری گذشته هم - مانند هر آنچه از اصالت گذشته نشانی داشت - محتاج بازشناسی و معرفی شد. ناگفته پیداست که راه این بازشناسی و ادراک دوباره سخت ناهموار و پرمخاطره است؛ و بزرگ‌ترین سنگ این راه نیز همان بریدگی فرهنگی و بیگانگی از خود است که راست‌ها را کج می‌نمایاند و بیراهه‌ها را راه. به هر حال، امروز در وضعی قرار گرفته‌ایم که لزوم شناسایی و درک آثار معماری گذشته را هیچ کس پوشیده نیست. این حقیقت این امید را پدید می‌آورد که ان‌شاءالله روزی، تک‌تک این آثار و میراث غنی گذشته‌مان ما، که در سرتاسر این سرزمین پهناور پراکنده است، به نحوی شایسته و صحیح بازشناخته شود تا برای رسیدن هنرمندان و معماران آینده به استقلال شخصیت هنری و فرهنگی چراغ راهی فراهم آید.

مجموعه حاضر را باید یکی از بهترین گام‌هایی دانست که تاکنون در راه معرفی آثار ناشناخته این معماری برداشته شده است. این مجموعه را گنجنامه امید می‌نامیم؛ چون بر این باوریم که نشانه‌های گنجی را ارائه می‌دهد، گنجی که دستیابی به آن سرافرازی و استقلال در پی دارد. امید است این مجموعه از آنجا آشکار می‌شود که بدانیم نقشه‌هایی که تاکنون از بناهای ما، اغلب به همت خارجی‌ان، منتشر شده است، از چند ده عدد تجاوز نمی‌کند و عکس‌هایی که تاکنون از این بناها انتشار یافته فقط تعداد اندکی از آنها را در بر می‌گیرد. بعلاوه، کیفیت نازل اغلب این مدارک محدود از ارزش و کارایی آنها بسیار کاسته است. گذشته از اینها، پراکندگی مدارک منتشر شده در کتب و مقالات مختلف، خود از موانع استفاده کامل از آنهاست. در مطالعه تاریخی بناها نیز برای دستیابی به اطلاعاتی اندک باید راه‌های طولانی پیمود. به این ترتیب، بی‌سبب نیست که شناسایی و بررسی آثار تاریخی و تحقیق و تتبع در این زمینه سخت دشوار و حتی گاه ناممکن می‌نماید. پدید آوردن گنجنامه بر آن‌اند که با کنار هم آوردن و ارائه یکجای نقشه‌های کامل و خوانا و عکس‌هایی واضح و تاریخی تنظیم شده، بر مبنای مهم‌ترین منابع انتشار یافته، از بیش از شصصد* اثر سهم تاریخی از مسجد و مدرسه گرفته تا خانه و حمام - هم راه تحقیق و پژوهش را در این زمینه بگشایند و هم اسباب تشویق و ترغیب محققان و کارشناسان و علاقه‌مندان را برای مطالعه و تفحص در این آثار فراهم آورند. انتخاب ترتیب موضوعی برای دفترهای گنجنامه - به جای ترتیب متداول جغرافیایی - بیشتر برای آن بوده است که صبغه‌ای تحقیقی به مجموعه ببخشند و آن را به ابزاری کارآمد برای پژوهشگران بدل کند. شایان ذکر است که مصادیق یک نوع در آنجا که تعداد آنها در شهری از حد معینی بیشتر بوده تقسیم جغرافیایی، شهر به شهر، نیز یافته است؛ مثلاً در آنجا که خانه‌های قابل معرفی یک شهر به تعداد مناسب رسیده، یک دفتر کامل به آنها اختصاص یافته است. بدین گونه، در همه حال، ترتیب موضوعی حفظ گردیده و ترتیب جغرافیایی پس از آن و به تناسب تعداد نمونه‌ها رعایت شده است. نکته دیگر آنکه این مجموعه، یک شبه فراهم نشده است و محصول پشتکار و در حدود پنجاه سال تلاش استادان و دانشجویان دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی است؛ و به این ترتیب باید گفت که در حدود نیمی از دانش‌آموختگان هنر معماری در این کشور در شکل‌یافتن گنجنامه سهم بوده‌اند. باید افزود که تنظیم و تدوین این مجموعه عظیم بدون حمایت مسئولان دانشگاه شهید بهشتی و دانشکده معماری و شهرسازی و نیز تلاش چندین ساله عده‌ای از دانشجویان همین دانشکده میسر نبود. بازسازی و تکمیل و تنظیم این مدارک از ابتدای سال ۱۳۷۱ ش آغاز شده است و تا امروز ادامه دارد؛ و ان‌شاءالله که این نیروی جوان بتواند آن میراث کهن را باز زنده کند.

ذکر این نکته مهم نیز لازم به نظر می‌رسد که نقشه‌های ارائه شده در این مجموعه، چنان که گذشت، محصول کار

* در مقدمه دفترهای اول و دوم، تعداد آثاری که در گنجنامه معرفی می‌شوند بیش از چهارصد ذکر شده بود که با تلاش تنظیم‌کنندگان گنجنامه برای هر چه کامل‌تر شدن آن، تا کنون تعداد آنها به حدود ششصد اثر رسیده است.

دانشجویان معماری در زمان‌ها و دوره‌های مختلف است و قطعاً خالی از نقص و اشکال نیست. البته در رفع اشکالات این نقشه‌ها تلاش فراوان شده است؛ اما رفع کامل نقایص زمان و نیرویی بسیار می‌طلبد که انتشار مجموعه را شاید تا سال‌ها به تعویق می‌انداخت. لذا از آنجا که این مجموعه کامل‌ترین نقشه‌های بناهای تاریخی کشور را در بر دارد، تصمیم به انتشار آن گرفته شد تا به این طریق، گنجنامه هر چه زودتر در اختیار جویندگان گنج قرار گیرد. با توجه به آنچه گذشت، چنانچه مطلعان و اهل فن نقایصی را که در مجموعه می‌یابند به تنظیم‌کنندگان گوشزد کنند، بر آنان متنی بزرگ نهاده‌اند.

چنان که گفتیم، دفترهای گنجنامه ترتیبی موضوعی دارد؛ و این مجموعه تقریباً همه انواع بنا را دربر می‌گیرد؛ پنج دفتر مختص معرفی خانه‌های سنتی در شهرهای مختلف (یک دفتر خانه‌های کاشان، یک دفتر خانه‌های اصفهان، یک دفتر خانه‌های یزد، دو دفتر خانه‌های شهرهای دیگر)؛ چهار دفتر شامل مساجد (یک دفتر مساجد اصفهان، یک دفتر مساجد شهرهای دیگر، دو دفتر مساجد جامع)؛ سه دفتر مربوط به امام‌زاده‌ها و مقابر؛ دو دفتر شامل بناهای بازار؛ یک دفتر ویژه مدارس؛ یک دفتر مربوط به کاروان‌سراها؛ یک دفتر خاص حمام‌ها؛ دو دفتر مختص کاخ‌ها و باغ‌ها؛ یک دفتر نیز استثنائاً شامل انواع بناهای مذهبی در تهران. فهرست‌های راهنمای مجموعه نیز در دفتر آخر خواهد آمد.

در اینجا باید از مساعدت‌ها و حمایت‌های همه جانبه و بی‌دریغ جناب آقایان دکتر هادی ندیمی، ریاست اسبق دانشگاه شهید بهشتی، دکتر علی غفاری، ریاست اسبق دانشکده معماری و شهرسازی، دکتر اکبر زرگر، ریاست دانشکده، و مهندس سید محمد بهشتی، ریاست اسبق سازمان میراث فرهنگی کشور، که بدون کمک‌ها و راهنمایی‌های ارزشمندشان آغاز انتشار این مجموعه میسر نبود، و نیز رؤسا و مسئولین حترم دانشگاه شهید بهشتی در طول دوران آماده‌سازی و انتشار مجلدات مختلف گنجنامه و همچنین دیگر کسانی که در شکل‌گیری و تدوین و انتشار گنجنامه نقش داشته‌اند تشکر و قدردانی شود.

دفتر نوزدهم و بیستم گنجنامه به مهم‌ترین کاخ‌ها و باغ‌های باقی‌مانده در ایران اختصاص یافته است. در این دو دفتر سی و سه کاخ و باغ به همراه یک مجموعه بسیار مهم، که خود شامل بیست و هشت دفتر است، معرفی می‌شوند.

پیش از هر چیز باید یادآور شد که کاخ و باغ می‌توانند دو گونه متفاوت و مستقل از یکدیگر تلقی شوند که هر کدام مصادیقی جداگانه دارند. اما از آنجا که کاخ‌ها معمولاً از باغ جدا نیستند نمونه‌هایی که هم در کاخ‌ها و هم در باغ‌ها یافت می‌شوند، در بین مصادیق بسیاراند.

اگر از پیشینه بنیان بعضی بناهای معرفی شده در این دفترها، که طبق نظر پژوهشگران، به قرون ششم یا هشتم و نهم هجری قمری باز می‌گردد، بگذریم مصادیقی که به دیدارشان خواهیم رفت متعلق به سده‌های نهم تا چهاردهم هجری قمری‌اند. آنهایی نیز که سابقه‌ای قدیمی‌تر داشته‌اند در این قرون با تغییر و تحولاتی، مطابق سلیقه زمان، به‌روزی جدید یافته‌اند.

در میان آثار تاریخی که از قرون یازدهم و دوازدهم در این دو دفتر معرفی شده‌اند می‌توان با مصادیق به جا مانده از دوران صفویان در اصفهان و دوران زندیان در شیراز آشنا شد. مطالعه آثار سده‌های سیزدهم و چهاردهم، که اغلبشان در تهران‌اند، نیز می‌تواند تغییر و تحولات فضا و فضا‌سازی را در طرح بناها و باغ‌های این دوره، که دوره مواجهه سنت‌های قدیم طراحی با نوخواهی‌ها و نوآوری‌های این زمانه است، آشکار کند. بخصوص مقایسه نمونه‌های قرن چهاردهم با مصادیقی که از قرن سیزدهم باقی مانده‌اند از غلبه نگاه و الگوهای جدید بر سنت‌های قدیم حکایت دارد.

در این میان مجموعه کاخ گلستان تهران، که بخش قابل توجهی از دفتر نوزدهم به آن اختصاص یافته، شاهد بسیار مهم و معتبری است. تاریخ بنیان‌گذاری این مجموعه را معمولاً تا دوران صفویان به عقب می‌برند؛ اما در دوران قاجاریان است که مجموعه توسعه می‌یابد و مقر حکومت می‌گردد. مجموعه کاخ گلستان شامل بخش‌ها و بناهای گوناگون است. در طول قرن سیزدهم تا نیمه قرن چهاردهم، و حتی پس از آن، این مجموعه تغییر و تحولات بسیار به خود دیده، برخی بناهای آن تخریب شده، بعضی بناها به آن افزوده شده و پارهای تغییر شکل یافته‌اند. برای روشن شدن بهتر این تحولات هر بخش این مجموعه به صورت بنایی مستقل در این دفتر ارائه شده است. علاوه بر آن نیز سیر تحولات کل مجموعه، که به خصوص بر خلاف روال معمول گنجنامه به بناهای از میان رفته اشاره دارد، در بخشی جداگانه آمده تا تاریخچه این مجموعه مهم به صورت کامل‌تر و جامع‌تری عرضه شود. در اینجا باید از همکاری و همراهی مسئولین سازمان میراث فرهنگی و کاخ گلستان به خاطر در اختیار نهادن تصاویر و مدارک قدیمی این مجموعه تشکر کرد.

باغ و باغ‌سازی در ایران ریشه‌ای کهن و آوازه‌ای جهانی دارد. قلمرو این شیوه باغ‌سازی به مرزهای سیاسی ایران امروز و دیروز محدود نمی‌شود؛ بلکه تابع گستره وسیع‌تری است که قلمرو فرهنگی است و حوزه نفوذ آن از یک سو تا اقصای اسپانیا و از سوی دیگر تا قلب هند گسترش می‌یابد. دو دفتر حاضر بخش کوچکی از این میراث عظیم را فقط در محدوده

مرزهای سیاسی امروز ایران عرضه می‌کند و چنان‌که آمد مصادیق معرفی شده فقط به چند قرن اخیر تعلق دارند. متأسفانه از باغ‌های فراوان قبل از دوره صفویان، همانند باغ‌های زمان غزنویان در غزنه یا آثاری که تیمور در سمرقند، به یاد باغ‌هایی که در شیراز دیده بود و به قرن هشتم و پیش از آن متعلق بودند، ساخت و همچنین باغ‌هایی که جانشینان تیمور در هرات برپا کردند و باغ‌ها و قصرهایی که در قرن نهم به وسیله ترکمانان در تبریز احداث شدند و بسیاری دیگر در جای جای این سرزمین، فقط خاطره و نامی در کتاب‌ها باقی مانده است.

بعضی از باغ‌ها و کاخ‌های دوران صفویان نیز از میان رفته‌اند و از برخی دیگر فقط بقایایی اندک بر جای است. به طور مثال از مجموعه باغ‌های شاهی قزوین و از آن مهم‌تر باغ‌های دیدنی اصفهان در این دوره، که همه چشم‌ها را خیره می‌کرد، فقط بخش کوچکی به دوران ما رسیده است. همچنین باید از باغ هزار جریب، قصرهای آینه‌خانه و هفت‌دست و باغ فرح‌آباد اصفهان نام برد که از بین رفته‌اند. علاوه بر آنها از باغ‌هایی که در زمان شاه عباس صفوی در مازندران، یعنی اشرف (بهشهر) و ساری و... ساخته شده‌اند و گونه‌های متفاوتی از باغ ایرانی را عرضه می‌کرده‌اند، اکنون تنها بقایای محدودی باز مانده است. از باغ‌های شیراز که ریشه‌ای قدیم‌تر دارند، مانند باغ بی‌نظیر تخت، نیز امروز اثر زیادی نمانده و حتی از قصرهای مهم قرن سیزدهم تهران، مانند قصر قاجار، باغ نگارستان و بسیاری دیگر، که بسیار متأخرتراند نیز یا تنها نامی باقی مانده یا بخش کوچک و دست خورده‌ای به ما رسیده است.

باغ ایرانی، همانند هر باغ دیگری، ترکیبی از بنا، آب و سبزه در بستری وسیع است. اما در اینجا این ترکیب صورتی خاص یافته است. صورتی پرداخته، به سامان و منتظم با چشم‌اندازها و تصاویری حساب شده و پیش‌اندیشیده. باغ محصور است و محدود با شکلی منظم و نهاده بر بستری مسطح یا مطبق. تقسیمات درونی آن هم منظم و قاعده‌منداند و محورهای اصلی در این تقسیمات نقشی اساسی دارند. شکل‌های شکسته و نامنظم و خطوط موج‌ب یا محدب در میان باغ جایی ندارند. بناها، مسله‌رایی دارند و هر کدام جایی معلوم، بنای اصلی، که اغلب بنایی کوچک است، در میانه باغ می‌نشیند. ساختمان‌های فرعی و خدماتی به کنار می‌روند و در جداره باغ جای می‌گیرند تا فضای باغ یک‌پارچه و وسیع جلوه کند. در بناهای اصلی فضای از و بسته چنان در هم می‌آمیزند که از هم شناخته نمی‌شوند.

آب در همه جای باغ هست؛ جاد و بران. در جوی‌های مستقیم یا سفره‌هایی کوچک و بزرگ؛ اما با شکلی منظم. آب در باغ همه وجوه ذاتی خود را آشکار می‌کند. آب در داخل، جلو و اطراف ساختمان‌ها میان معابر و پای درختان همه جا می‌دود، می‌ریزد، می‌جوشد، می‌پرد، سر می‌خورد، آرام می‌گیرد و همه چیز را در خود انعکاس می‌دهد، با نور بازی می‌کند و با زمزمه‌هایی گوناگون موسیقی‌ای آسمانی را ترنم می‌کند. انواع گیاهان برای حضور در باغ انتخاب می‌شوند؛ درختان سایه‌گستر همیشه سبز، که محبوب باغ‌ساز ایرانی‌ان، همراه با درختان خزان‌پذیر و درختان میوه که باغ را پر شکوفه می‌کنند، بوته‌ها و گل‌های خوش‌رنگ و خوش‌بو. هر گیاهی نیز مکانی خاص دارد و در هر جایی منزل نمی‌یابد.

تصویر اصلی باغ را فضاها محوری کشیده و طویل، اما معملاً کم‌عرض می‌سازند که غرق در سایه درختانی‌اند که در دو جانب آن صف کشیده‌اند؛ درختانی همیشه سبز که گذشت و تغییرات زمان را از یاد می‌برند. در میانه این فضاها محوری آب در جوی کشیده بی‌انتهایی روان است و فواره‌ها در میان جوی به دلبری مشغول. این فضاها که همواره در میانه باغ قرار می‌گیرند و همه عناصر دیگر را به خود معطوف می‌کنند خود نیز رده‌بندی شده و به دو ساختمان مهم ختم می‌شوند و چشم‌اندازهایی کامل، بی‌نقص و بی‌انتهای به آنها هدیه می‌دهند.

هر ترکیبی از آب و سبزه در هر حالتی می‌تواند فضایی دل‌انگیز و فرح‌افزا برای انسان پدید آورد. اما در باغ ایرانی به سبب تمهیدات و انتخاب‌هایی که ذکر شمه‌ای از آنها رفت، صورتی دیگر از طبیعت ساخته و پرداخته شده است که اسباب این همه غنا و اشتهاست. حقیقت این است که آنچه در باغ‌های ایرانی ادراک می‌شود مؤید آن است که طراح باغ در وهله اول نه به سکونت مدام در باغ نظر داشته و نه به بهره‌برداری از محصولات آن طمع بسته؛ بلکه در ذهن و خیال خود اندیشه‌ای دیگر را می‌پرورانده است.

او با دقت و ظرافتی کم‌نظیر و با آگاهی و تبخیری هوشمندانه، همه عناصر باغ را یک به یک برگزیده و در ترکیبی خاص نشانده است تا طبیعتی جدای از طبیعت پیرامونش بیافریند. گویی می‌خواهد در این محدود، بی‌کرانگی را تصویر کند و رویی دیگر از طبیعت را جلوه‌گر سازد؛ به روان و کنه آن نفوذ کند و ذات و گوهرش را بنمایاند. می‌خواهد جهانی بی‌نقص و کامل و به دور از خطاها و تقریب‌های این جهانی را پیش چشم این جهانیان بگذارد. او با خلق این باغ طبیعت را تراش می‌دهد و از آن گوهری می‌سازد. لطیفه‌ای از حقایق آن عالم را بر حاشیه زندگی این جهانی می‌نشانند؛ تفرجگاهی برای روح آدمی فراهم می‌آورد و غزلی در فراق عالم موعود می‌سراید.